

KS. MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK

TAJEMNICA ZAWODOWA W PRACY PSYCHOLOGA RODZINNEGO

W ostatnich latach wzrosło zainteresowanie problematyką etyki zawodowej psychologa. W najnowszych publikacjach z tej dziedziny podkreśla się, jak ważnym, a nawet podstawowym problemem w pracy psychologa jest jego wiarygodność i zaufanie do niego. Na czoło wielu zagadnień z tym związanych wysuwają się następujące zasady etyczne: zasada nieszkodzenia, respekt dla autonomii klienta, zasada dobroczynności, sprawiedliwości i wierności (tajemnica zawodowa), poszanowanie godności drugiego człowieka, okazywanie troski i współczucia, dążenie do zawodowej perfekcji oraz odpowiedzialność¹. Wielu europejskich autorów odwołuje się również do takich etycznych pryncypiów pracy zawodowej psychologa, jak: szacunek dla godności klienta, sprawiedliwe traktowanie go, wymóg roztropności, nakaz uczciwości, wymóg otwartości i szczerości (tajemnica zawodowa) oraz postulat dobrej woli².

W niniejszym artykule zostanie podjęty problem tajemnicy zawodowej w pracy psychologa rodzinnego. W I punkcie zanalizowano pojęcie tajemnicy – najpierw w aspekcie definicyjnym, a potem w odniesieniu do zakresu i specyfiki tajemnicy zawodowej. Punkt II dotyczy tajemnicy zawodowej psychologa rodzinnego, podejmowanej w dwóch aspektach. Pierwszy odnosi się do określenia i prezentacji podstawowych właściwości systemu rodzinnego, drugi

Ks. dr hab. MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK, prof. KUL – kierownik Katedry Psychoprofilaktyki Rodziny, dyrektor Instytutu Nauk o Rodzinie; adres do korespondencji: Al. Raławic-
kie 14, 20-950 Lublin; e-mail: mzstep@kul.lublin.pl

¹ G. P. K o o c h e r, P. K e i t h - S p i e g e l, *Ethics in Psychology. Professional Standards and Cases*, Oxford: Oxford University Press 1998.

² R. D. F r a n c i s, *Ethics for Psychologists: A Handbook*, Leister: The British Psychological Society 1999.

zaś – do analizy specyfiki pracy psychologa rodzinnego w kontekście tajemnicy zawodowej.

I. POJĘCIE TAJEMNICY ZAWODOWEJ

Tajemnica zawodowa stanowi jeden z najważniejszych problemów w codziennej pracy psychologicznej. Jednakże – jak dotąd – nie ma całościowego opracowania na ten temat. Zagadnienia związane z tajemnicą zawodową są ważne nie tylko dla psychologów zorientowanych na badania naukowe, ale także dla dydaktyków i psychologów praktyków, którzy w swojej pracy często stykają się z tym problemem. Zachowanie w tajemnicy przebiegu czynności terapeutycznych i informacji uzyskanych od pacjentów czy klientów wywołuje najczęściej wątpliwości w praktyce terapeutycznej. Warto podkreślić, że znajomość ogólnych norm i zasad nie zawsze jest wystarczająca do rozstrzygnięcia pojawiających się dylematów moralnych³.

W ogólnie sformułowanej definicji tajemnicy zawodowej znajduje się odniesienie do moralnego imperatywu, na mocy którego informacja nie może być ujawniana, ponieważ pozostaje ona w ścisłym związku z poszanowaniem godności osoby ludzkiej. Drugi element definicji dotyczy samych informacji (wiadomości), które najczęściej obejmują intymną sferę klienta. Warto nadmienić, iż istnieje kilka rodzajów sekretu czy też tajemnicy o różnym stopniu obowiązywalności⁴. Na szczególne zainteresowanie zasługuje w kontekście niniejszego artykułu pojęcie tajemnicy zawodowej psychologa rodzinnego.

1. PROBLEM DEFINICJI TAJEMNICY ZAWODOWEJ

W najszerszym rozumieniu tajemnica to coś tajnego, rzecz, której nie należy rozgłaszać, która nie powinna wyjść na jaw, sekret. Można zatem powiedzieć, że przez tajemnicę lub sekret rozumie się wszelką informację dotyczącą życia osobistego lub rodzinnego jednostki, której na mocy moralnego zakazu nie wolno przekazywać innym osobom⁵.

³ M. T o e p l i t z - W i n i e w s k a, *Udzielanie pomocy psychologicznej*, [w:] *Etyka zawodu psychologa*, red. J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toeplitz-Winiewska, Warszawa: PWN 2009, s. 248.

⁴ M. S t e p u l a k, *Tajemnica zawodowa psychologa*, Lublin: RW KUL 2001, s. 27.

⁵ S. S k o r u p k a, H. A u d e r s k a, Z. Ł e m p i c k a, *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa: PWN 1989, s. 81.

Słowo „tajemnica” pochodzi z języka greckiego – od *mystérion* (*mýo* oznacza „zamknąć usta”, kult albo wiedzę zarezerwowaną dla wtajemniczonych). Tajemnica to rzecz ukryta, niejasna. W języku łacińskim tajemnica to *misterium* i *sacramentum*, rozumiane jako znak ukrytej rzeczywistości zbawienia. W tym kontekście tajemnica odnosi się do informacji, która nie powinna zostać zakomunikowana osobie nieupoważnionej. Prawda niemożliwa do odkrycia w ramach dotychczasowych zdolności poznawczych człowieka (na przykład tajemnica wiary) albo niedozwolona do przekazywania ze względu na jej charakter sakralny (na przykład tajemnica sakramentalna)⁶.

Tajemnicę można określić w sposób opisowy:

Niekiedy wypada nawet samej zainteresowanej osobie nie ujawniać, że jest się w posiadaniu wiadomości o jej osobistych sprawach. Tym bardziej nie wolno tego wyciągać wobec innych. Powaga obowiązku moralnego zależy od wielkości przewidywanej szkody, jaka może dotknąć bliźniego z powodu wydania jego tajemnicy nazywanej czasem sekretem naturalnym⁷.

T. Ślipko⁸ wyróżnia trzy rodzaje sekretu o coraz większym stopniu obowiązywalności:

1. Sekret przyrzeczony (*secretum promissum*) powstaje na bazie obietnicy danej przez osobę, która już wie o rzeczy mającej stanowić przedmiot niewyjawiania. Obowiązek zachowania tajemnicy wzmacniany jest w tym przypadku poprzez wyraźną deklarację zachowania milczenia. Obietnica strzeżenia tej tajemnicy jest uczyniona dopiero po ponownym poznaniu jej treści. Obietnicę taką przyrzeka się samorzutnie, na prośbę zainteresowanej osoby.

2. Sekret powierzony (*secretum comissum*) wynika z wyraźnej lub domyślnej umowy zawartej między odpowiednimi osobami przed zaznajomieniem jednej z nich z konkretną wiadomością. Sekret powierzony czy zlecony jest więc uwarunkowany uprzednim zapewnieniem dyskrecji. Do tej grupy zalicza się sekret urzędowy, który można by nazwać tajemnicą zawodową (obowiązuje ona na przykład lekarza, adwokata, sędziego i oczywiście psychologa) oraz tajemnica sakramentalna, której podlegają grzechy wyznane na spowiedzi.

3. Sekret naturalny dotyczy wiadomości, której wyjawienie – choćby względem tylko zaufanych osób – powoduje pogwałcenie określonego dobra

⁶ M. S t a r c z e w s k i, *Tajemnica*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin–Kraków: M 2002, s. 869.

⁷ S. O l e j n i k, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże*, Warszawa: ATK 1979, s. 552.

⁸ *Zarys etyki szczegółowej*, Kraków: WAM 1982, s. 360-361.

(dobrej sławy, zdrowia, życia), do którego dana osoba ma rzeczywiste prawo moralne.

W sposób opisowy i techniczny można także sformułować tajemnicę zawodową:

Informacja „i” staje się poufna i jest tajemnicą wtedy i tylko wtedy, gdy pan A ujawnia „i” panu B, a pan B przyrzeka nie wyjawiać „i” jakiegokolwiek osobie C bez zezwolenia pana A. Informacja poufna jest z definicji prywatna i dobrowolnie powierzona komuś w zaufaniu i tajemnicy. Jeśli pacjent czy osoba poddająca się eksperymentowi zezwała na ujawnienie powierzonej informacji komuś innemu, to chociaż tajemnica zostanie ujawniona, a prywatność naruszona, nie dojdzie do pogwałcenia prawa do dyskrekcji⁹.

O znaczeniu zaufania w relacji psycholog–klient w kontekście tajemnicy zawodowej przypomina się w wielu kodeksach etycznych i deontologicznych, gdzie stwierdza się m.in., iż psycholog ma podstawowy obowiązek przestrzegania poufności informacji, które uzyskał od swojego klienta. Chodzi o informacje uzyskane w trakcie jego pracy jako psychologa. Informacje mogą być ujawnione jedynie za zgodą klienta bądź też w nadzwyczajnych sytuacjach, kiedy zagrożone jest bezpieczeństwo klienta i innych osób¹⁰.

Można powiedzieć, iż zaufanie i dyskrekcja obowiązują psychologa wobec klienta z tego powodu, iż jest on osobą. W psychologii zatem zaufanie i dyskrekcja są podstawą każdej relacji zawodowej i pozazawodowej między psychologiem a klientem. Klient z tej racji, że jest osobą, winien być godny zaufania¹¹.

2. ZAKRES I SPECYFIKA

TAJEMNICY ZAWODOWEJ PSYCHOLOGA

Tajemnicą zawodową obejmuje się zakres informacji, które można by nazwać nie tyle prywatnymi, co raczej intymnymi. Przez intymność rozumie się na ogół utrzymywanie tajemnicy o życiu osobistym jednostki. Taki też pogląd prezentują liczne publikacje popularnej literatury dotyczącej intymności,

⁹ T. L. Beauchamp, J. F. Childress, *Zasady etyki medycznej*, Warszawa: Książka i Wiedza 1996, s. 439.

¹⁰ M. Stepulak, *Tajemnica zawodowa psychologa w relacjach osobowych*, Lublin: TN KUL 2002, s. 22.

¹¹ Tamże, s. 23.

koncentrując uwagę na wdarciu się w intymność człowieka celem kontrolowania jego osobistego życia, i to najczęściej wbrew jego woli¹².

Dochowanie tajemnicy zawodowej w aspekcie jej intymnych treści dotyczących klienta ma być bezwzględnie zachowane. W praktyce jednak pojawiają się pewne nadużycia. Należy nadmienić, iż w niektórych krajach europejskich, na przykład w Niemczech, we Francji, w Wielkiej Brytanii i Belgii, nakaz zachowania tajemnicy zawodowej jest bardzo rygorystycznie przestrzegany i tak strzeżony przez prawo, że nawet klient zobowiązany jest do przestrzegania informacji objętych tajemnicą zawodową¹³.

Można natomiast zaobserwować zupełnie odmienne zachowanie niektórych psychologów. Zdarza się bowiem, że:

Psycholog – diagnosta uzyskuje od badanego lub od jego bliskich informacje o sprawach osobistych, które często są w sposób lekkomyślny zamieszczane w opiniach. Niektóre z tych informacji nie są nawet znane członkom najbliższej rodziny, co świadczy o ogromnym zaufaniu osób badanych do badającego specjalisty. Nawet najbardziej intymne szczegóły życia badanych nie stanowią żadnego tabu dla dociekliwego diagnosty. To, że w takich właśnie sprawach nie doszło do wytaczania procesów tym specjalistom za złamanie tajemnicy zawodowej, należy przypisać tylko powszechnej w naszym kraju nieznajomości prawa¹⁴.

Istotnym elementem tajemnicy zawodowej jest prawdomówność dotycząca osoby klienta, psychologa oraz innych osób. Prawdomówność powinna być naturalną sprawnością moralną psychologa, który podejmuje jakiejkolwiek czynności zawodowe. Psycholog prawdomówny to taki, który zawsze mówi prawdę, ma wyrobiony w sobie zwyczaj mówienia prawdy. Jest przy tym szczerzy, otwarty i autentyczny¹⁵.

Wydanie sekretu obiecanego jest przewinieniem moralnym. Natomiast ujawnienie sekretu naturalnego jest naruszeniem prawa w postaci złamania obietnicy. Największą jednak winę ściąga na siebie ktoś, kto wydaje sekret zlecony. Dochodzi bowiem w tym przypadku do sytuacji wyraźnego lub domyślnego złamania umowy. Na tym samym poziomie co sekret zlecony nale-

¹² L. N i e b r z y d o w s k i, E. P ł a s z c z y ń s k i, *Przyjaźń i otwartość w stosunkach międzyludzkich*, Warszawa: PWN 1989, s. 68-69.

¹³ Por. R. G i l l o n, *Etyka lekarska*, Warszawa: PZWL 1997.

¹⁴ W. P o z n a n i a k, *Problemy zawodu psychologa klinicznego*, [w:] *Spółeczna psychologia kliniczna*, red. H. Sęk, Warszawa: PWN 1993, s. 516.

¹⁵ S t e p u l a k, *Tajemnica zawodowa psychologa w relacjach osobowych*, s. 71.

ży stawiać tajemnicę zawodową, czyli tajemnicę, do której jest ktoś zobowiązany z racji wykonywania czynności zawodowych¹⁶.

Istnieją jednak okoliczności, w których przestaje obowiązywać sekret – nie tylko obiecany czy naturalny, ale i sekret zlecony. Zwalnia więc od tego obowiązku proporcjonalnie ważna racja, przyczyna, aby poczuć, że ma się prawo wypowiedzenia wyraźnej lub umyślnej umowy i wydać sekret zlecony. Ogólnie biorąc, racją usprawiedliwiającą ujawnienie każdego rodzaju sekretu jest jakaś konieczność, szczególnie o charakterze publicznym. W takiej sytuacji bowiem osoba zainteresowana nie może być rozumnie przeciwna ujawnieniu sekretu¹⁷.

Psycholog zobowiązany jest do podjęcia treningu moralnego w dziedzinie nabywania dwóch fundamentalnych cech: taktu i dyskrecji. Prawdą jest, iż te cechy tkwią w kulturze moralnej, jednakże wynikają z opanowania siebie i z umiejętności władania sobą. W tym też kontekście można mówić o panowaniu nad słowem przyjmowanym od innych oraz wypowiedzanym i pisanym przez siebie.

Należy podkreślić, iż ostatnie lata przyniosły liberalizację w odniesieniu do zagadnień etycznych, w tym też do tajemnicy zawodowej. Zaostrzenie wymagań przestrzegania tajemnicy zawodowej jest dzisiaj nieodzowne. Od tego zależy zarówno podniesienie autorytetu zawodu psychologa czy lekarza, jak i zaufania klienta do tych grup zawodowych.

Wśród większości psychologów istnieje przekonanie, iż zachowanie tajemnicy zawodowej jest podstawą adekwatnych relacji osobowych psycholog–klient. Dzieje się to jednak wtedy, gdy psycholog odnosi się nie tylko do zasad zawartych w kodeksach etyczno-zawodowych, ale przede wszystkim do uniwersalnych podstawowych zasad prawa moralnego oraz obiektywnie istniejących wartości. To wszystko stanowi standard postępowania moralnego psychologa w sytuacjach zawodowych i pozazawodowych.

Wyraźnie należy podkreślić, iż zagadnienie tajemnicy zawodowej pojawia się w naturalny sposób wtedy, gdy psycholog podejmuje relacje osobowe z klientem bądź z innymi osobami, których tajemnica zawodowa dotyczy w sposób bezpośredni, a nawet pośredni. Stąd też podstawowym kryterium, punktem odniesienia dla tajemnicy zawodowej psychologa są relacje osobowe.

¹⁶ O l e j n i k, dz. cyt., s. 552.

¹⁷ Tamże, s. 552.

II. TAJEMNICA ZAWODOWA PSYCHOLOGA RODZINNEGO

Psycholog rodzinny musi mieć świadomość, iż rodzina nie jest luźnym związkiem przebywających ze sobą osób, ale zorganizowanym systemem. Warto zatem omówić podstawowe właściwości systemu rodzinnego, a następnie podjąć zagadnienie roli psychologa rodzinnego w kontekście etyki zawodowej, ze szczególnym uwzględnieniem tajemnicy zawodowej.

1. PODSTAWOWE WŁAŚCIWOŚCI SYSTEMU RODZINNEGO

Rodzina jest naturalnym systemem, na który składa się specyficzny układ więzi wewnętrznych zachodzących pomiędzy małżonkami, rodzicami oraz dziećmi¹⁸. Samo pojęcie systemu rodzinnego wywodzi się od twórcy ogólnej teorii systemów – L. V. Bertalanffy’ego. Określał on system jako skomplikowany układ strukturalny, złożony ze wzajemnie powiązanych jednostek składowych¹⁹.

Istotną właściwością systemu rodzinnego jest zasada równowagi sił. W rodzinie tworzą się dwie siły: w kierunku odrębności, a także w kierunku bycia razem. Rodzina zatem – jako system – rozwija się i zmienia przy równoczesnej tendencji do zachowania równowagi. Taka właściwość wydaje się czymś paradoksalnym, ale z drugiej strony powoduje przetrwanie w rodzinie i sprzyja jej spójności. Dążenie do homeostazy służy, więc rodzinie do ochrony systemu oraz do utrzymania jej własnej tożsamości²⁰.

Każda rodzina musi wypracować własną tożsamość, ale też odpowiadać zmianą wewnętrzną na wciąż nowe okoliczności zewnętrzne. Tożsamość rodziny jest zabezpieczona przez dwa systemy podtrzymujące dany układ reguł i zasad rodzinnych. Jeden z nich to system uniwersalnych zasad dotyczących tego, w jaki sposób rodzina ma być zorganizowana, drugi – to system utrzymujący stałość rodzinnych reguł, zespół norm dotyczących zachowania się

¹⁸ B. S i d o r, *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową*, Lublin: TN KUL 2005, s. 15.

¹⁹ L. V. B e r t a l a n f f y, *Robots, Men and Minds*, New York: Harper 1967, s. 69; por. M. S t e p u l a k, *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*, Lublin: RW KUL 1995.

²⁰ M. S t e p u l a k, *Relacyjność systemu rodzinnego*, „Roczniki Teologiczne” 54(2007), z. 10, s. 111.

członków rodziny²¹. Jeżeli ta zasada nie będzie realizowana, dochodzi do rozpadu systemu rodzinnego.

Kolejną właściwością systemu rodzinnego jest zdolność adaptacji do wydarzeń typowych dla procesów rozwojowych, np. narodziny czy odejście kogoś z członków rodziny. Radykalna zmiana oznacza zatem modyfikację ogólnych zasad kierujących systemem oraz zasad określających współistnienie poszczególnych elementów²².

Ważnym elementem życia rodzinnego jest kształtowanie się ról. Obejmuje ono nie tylko relacje zachodzące między członkami rodziny, ale także ich osobiste doświadczenia oraz tradycje wyniesione z rodzin pochodzenia. Istotną cechą ról rodzinnych jest ich komplementarność. Jeżeli określony członek rodziny podejmuje rolę „człowieka silnego”, ktoś inny musi odegrać rolę słabego²³.

Inną właściwością systemów jest ich hierarchiczna organizacja. Chodzi tutaj o to, że rodzina składa się z mniejszych jednostek strukturalnych, czyli podsystemów. Podsystemem w rodzinie może być konkretny człowiek, diada czy triada osób itd. Istnieje przy tym wiele rozmaitych kryteriów, według których tworzone są podsystemy, np. wiek, płeć czy funkcja pełniona w rodzinie²⁴. Wszelkie zmiany dokonujące się wewnątrz danego podsystemu, mają wpływ nie tylko na osoby do niego należące, lecz także oddziałują na innych członków rodziny oraz na interakcje w innych podsystemach²⁵.

Relacje zachodzące pomiędzy członkami rodziny są określane jako względnie otwarte. Ich uczestnicy wchodzą bowiem w bogatsze relacje z otoczeniem zewnętrznym. Systemy względnie otwarte wymieniają energię z otoczeniem, ponieważ ich granice są elastyczne. Dzięki temu, że rodzina jest takim systemem, możliwe jest uczestniczenie członków rodziny w szerszych grupach społecznych²⁶. Można powiedzieć, że rodzina to system naturalny o wielkiej dynamice oddziaływań wewnętrznych, jak również zewnętrznych.

²¹ Tamże, s. 112.

²² Tamże.

²³ T. G a ł k o w s k i, *Więź dziecka autystycznego z rodziną*, [w:] *Człowiek niepełnosprawny*, red. M. Chodkowska, Lublin: Wyd. UMCS 1994, s. 77.

²⁴ M. R a d o c h o Ń s k i, *Rodzina jako system psychospołeczny*, „Problemy Rodziny” 1986, nr 5, s. 16-18.

²⁵ S i d o r, dz. cyt., s. 19.

²⁶ S t e p u l a k, *Relacyjność systemu rodzinnego*, s. 113.

2. SPECYFIKA PRACY PSYCHOLOGA RODZINNEGO W KONTEKŚCIE TAJEMNICY ZAWODOWEJ

Aby psycholog rodzinny mógł podjąć adekwatnie funkcjonowanie w swojej roli zawodowej, musi zapoznać się z podstawowymi właściwościami systemu rodzinnego. Z tej perspektywy może dopiero respektować pewne wartości, normy i standardy moralnego życia małżeńskiego i rodzinnego. Praca psychologa rodzinnego ma przede wszystkim charakter pomocowy. Oznacza to, że jego działania zawodowe ukierunkowane są na dobro drugiej osoby czy – w tym przypadku – na grupę osób, z pominięciem własnych korzyści. Można zatem powiedzieć, iż pomoc psychologiczna jest to szczególny rodzaj interakcji między osobą pomagającą a wspomaganą²⁷. O skuteczności i profesjonalizmie działań psychologa decyduje jego przygotowanie psychologiczne, a więc przede wszystkim umiejętność zastosowania wiedzy psychologicznej do rozwiązywania problemów życiowych małżeństw i członków rodziny. Bardzo ważne są kwalifikacje moralne psychologa rodzinnego. Chodzi tutaj o aktywny, autonomiczny udział osób wspomaganych w rodzinie w relacji z psychologiem. Nie można zgodzić się ze stwierdzeniem niektórych psychologów, że tylko klient bierze odpowiedzialność za własne decyzje w trakcie kontaktu z psychologiem rodzinnym²⁸. Psycholog również przyjmuje pełną odpowiedzialność za swojego klienta, chociaż stara się nie naruszać jego autonomii. W tym tkwi problem wzajemnego zaufania i dochowywania ze strony psychologa rodzinnego tajemnicy zawodowej. Należy pamiętać, że obecnie w Polsce wzrasta liczba rodzin niepełnych. Kontakt z taką rodziną jest dla psychologa szczególnie ciężki, gdyż członkowie takich rodzin utrudniają współpracę. Zauważa się również wzrost liczby rodzin patologicznych, które nie chcą bądź nie są w stanie współpracować z psychologiem rodzinnym. Członkowie takich rodzin są bardzo nieufni i podejrzliwi, co stwarza poważne trudności w aspekcie zachowywania zasad tajemnicy zawodowej.

Rodziny prawidłowo funkcjonujące są niezastąpionym środowiskiem dla dziecka i osób dorosłych. Takie rodziny potrzebują psychologicznego wsparcia w wielu momentach swojego życia. Jednak chętnie podejmują współpracę z psychologiem rodzinnym, stwarzając przy tym odpowiedni klimat i atmo-

²⁷ H. S ę k, *Podstawowe rodzaje pomocy psychologicznej*, [w:] *Spoleczna psychologia kliniczna*, red. H. S ę k, Warszawa: PWN 1993, s. 365.

²⁸ T o e p l i t z - W i n i e w s k a, art. cyt., s. 236.

sferę wzajemnego zaufania²⁹. Psycholog rodzinny jest zatem zobligowany do tego, aby ciągle wyrabiać w sobie wrażliwość moralną w kontaktach z dojrzałymi rodzinami. Tym większy obowiązek spoczywa na nim, jeśli chodzi o relacje z rodzinami niepełnymi, „pozornie pełnymi” czy wręcz patologicznymi, w których prawidłowy kontakt jest mocno zaburzony³⁰.

Ważnym elementem w pracy psychologa rodzinnego jest podejmowanie współodpowiedzialności za przebieg relacji w rodzinie z członkami rodziny.

Nie można sobie przedstawić współżycia osób bez współodpowiedzialności. Poczucie odpowiedzialności każdego z członków rodziny jest jednym z istotnych składników współżycia, gdzie każdy odpowiada za wszystko, za całość rodziny, i wszyscy za każdego, za jego dobro, za szczęście, za dobre imię, za powodzenie w osiągniętych przez niego celach. Dziecko w rodzinie nabywa poczucia odpowiedzialności za współżycie w szerszych wspólnotach, w których się znajduje w najbliższej przyszłości³¹.

W pracy psychologa rodzinnego można mówić przynajmniej o dwóch rodzajach motywacji. Pierwszy z nich to motywacja empatyczna. Rodzi się ona z postrzegania przez psychologa podobieństwa innych ludzi do Ja psychologa i jest warunkiem współodczuwania stanów emocjonalnych czy nawet problemów osoby wspomaganą w rodzinie. Stanowi ona jednak bardzo wyraźne ograniczenie, ponieważ przy takiej motywacji psycholog rodzinny jest gotowy do pomagania osobom podobnym do Ja psychologa³². W przypadku gdy tego rodzaju motywacja jest dominująca, psycholog będzie „wybierał” klientów, którym pomaga. Jest to wybór nieświadomy, ale jego współpraca z osobami, których podobieństwa do Ja psychologa nie dostrzega, może być trudna i niesatysfakcjonująca dla klientów³³.

Drugi rodzaj motywacji określane bywa jako autoteliczny lub też egzocentryczny. Chodzi tutaj bowiem o generalizację norm i standardów zawodowych uniezależniających od Ja psychologa i dostrzeganie osoby wspomaganą jako autonomicznej, niezależnej jednostki, współdziałającej w procesie pomagania. Taka motywacja psychologa pozwala klientowi na poczucie podmiotowości

²⁹ M. S t e p u l a k, *Tajemnica zawodowa psychologa szkolnego*, [w:] *Dylematy etyczno-zawodowe psychologa*, red. M. Stepulak, Lublin: TN KUL 2002, s. 237.

³⁰ Tamże.

³¹ P. P o r e b a, *Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego*, Warszawa: IW PAX 1981, s. 21.

³² H. S ę k, *Promocja zdrowia i prewencja zaburzeń z perspektywy psychologii*, [w:] *Psychologia kliniczna*, t. 2, red. H. Sęk, Warszawa: PWN 2005, s. 256-260.

³³ T o e p l i t z - W i n i e w s k a, art. cyt., s. 237.

i współtworzenie relacji pomagania³⁴. Stanowi ona także bazę do przestrzegania zasad tajemnicy zawodowej. Psycholog rodzinny podejmuje się różnych form pomocy psychologicznej. Można m.in. wymienić następujące: a) wspieranie samorealizacji ukierunkowanej na rozwój, b) promocja zdrowia, c) prewencja psychologiczna, d) poradnictwo psychologiczne, e) interwencja kryzysowa, f) rehabilitacja psychologiczna, g) resocjalizacja i h) psychoterapia.

W tym kontekście psycholog rodzinny, świadomy wielu obaw, niepokojów i lęków klienta związanych z sytuacją udzielania mu pomocy, buduje z nim relacje oparte na wzajemnym zaufaniu. Zaufanie to jest zresztą podstawą skuteczności wszelkich form pomocy. Klient wyrabia sobie wtedy przekonanie, że relacja i wszystko, co zostanie ujawnione w procesie pomagania, pozostanie poufne. Zgoda na „wejście” psychologa w intymny świat klienta jest ograniczona prawem klienta do prywatności. Tajemnica zawodowa, która obowiązuje psychologa, pozwala klientowi na odkrycie swoich głęboko skrytych doświadczeń i przeżyć, zwłaszcza związanych z życiem rodzinnym, i czuć się w tej relacji bezpiecznie³⁵. Psycholog rodzinny, który uzyskał wiarygodność i wysokie zaufanie w oczach klienta, może skutecznie udzielać wsparcia członkom systemu rodzinnego. Poprzez terapię systemową rodziny psycholog wpływa także na to, iż przede wszystkim rodzina staje się skutecznym wsparciem dla poszczególnych jej członków. Osoby doświadczające silnego stresu, a równocześnie uzyskujące małe wsparcie są bowiem narażone na niekorzystne następstwa w sferze zdrowia psychicznego i fizycznego. Natomiast te, które są zabezpieczone przez otrzymywanie wysokiego wsparcia, nawet jeżeli doświadczają silnego stresu, nie ujawniają radykalnego pogorszenia stanu zdrowia umysłowego i fizycznego. Bez wątpienia fundamentem dla osób narażonych na silny i długotrwały stres jest rodzina stabilna, zintegrowana wewnętrznie, o prawidłowo przebiegających relacjach³⁶.

Psychologowie rodzinni pracują głównie z rodzinami, które doświadczają rozmaitych trudności i potrzebują profesjonalnego wsparcia. Należy podkreślić, iż podstawowym zagrożeniem dla członków rodziny jest utrata autorytetu wielopokoleniowej rodziny, której fundamentalnym składnikiem był szacunek dla godności osoby ludzkiej. Dysfunkcjonalność rodziny wynika z rozkładu

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże, s. 241.

³⁶ T. R o s t o w s k a, *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Kraków: Impuls 2008, s. 67; por. t a ż, *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna*, Łódź: Wyd. UE 2001.

wewnętrznych struktur, rozbicia wzajemnych relacji, z zastępowania osobowych, personalnych więzi materialnymi umowami, wiążącymi jednego człowieka z drugim. Różnorodność i skala współczesnych zagrożeń życia rodzinnego stanowi poważne wyzwanie dla specjalistów wielu naukowych dyscyplin, nie tylko psychologii³⁷. Biorąc pod uwagę powyższą sytuację, warto postawić pytanie, jaką rolę ma odgrywać psycholog w terapii rodzinnej? Czy powinien być towarzyszem niedoli, czy też ekspertem dokonującym interwencji? Liderem procesu terapii czy raczej biernym jej uczestnikiem? Trudne sytuacje życiowe, problemy i dylematy poszczególnych członków rodziny połączone są z niepokojem, lękiem, cierpieniem, poczuciem bezradności. Budzą one w psychologu naturalną potrzebę wczuwania się, współczucia, współprzeżywania czy pocieszania. Takie towarzyszenie w niedoli stanowi rdzeń emocjonalnego i uczuciowego wsparcia. Powstaje jednak ważny dylemat: czy – w jakim stopniu – psycholog rodzinny może być współtowarzyszem, kompanem, a w jakim stopniu autorytetem, budzącym zaufanie ekspertem. Wydaje się, że wiele racji przemawia za stosowaniem tzw. terapii strukturalnej, w myśl której terapeuta rodzinny spełnia równocześnie wiele ważnych ról: osoby rozumiejącej, wspierającej, ale także reżysera, modela, nauczyciela, komentatora³⁸. W terapii rodziny funkcjonuje pojęcie „mistrzowskiej bierności terapeuty”. Oznacza to, że chodzi nie tyle o prowadzenie grupy rodzinnej, ile raczej o podążanie za nią. Doświadczony terapeuta uważnie obserwuje, podkreśla i wskazuje pewne problemy, ale jego interwencje są niezauważalne. Taki terapeuta dąży do wypracowania optymalnego rozwiązania i zachowywania przy tym mistrzowskiej bierności³⁹.

W terapii małżeńskiej ważne jest ustalenie kontraktu terapeutycznego, a to z kolei pozwala na zachowywanie zasad tajemnicy zawodowej. Klientami w takiej terapii są oboje małżonkowie oraz każde z małżonków oddzielnie. Poniżej zostały zamieszczone proponowane punkty kontraktu, pod którym powinni podpisać się terapeuta oraz małżonkowie:

³⁷ K. G r z e s i c a - W o l c z y ń s k a, *Model pracy z rodziną doświadczającą przemocy*, [w:] *Zagrożenia rodziny w aspekcie pastoralno-społecznym*, red. I. Celary, G. Polok, Katowice: Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach 2008, s. 292.

³⁸ W. S z e w c z y k, *Dylematy terapii małżonków*, [w:] *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. B. J. Soiński, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2007, s. 249.

³⁹ H. S. B e r n a r d, K. R. M a c K e n z i e, *Podstawy terapii grupowej*, Gdańsk: GWP 2001, s. 62.

„1. Będę dzielić się każdą informacją przekazaną mi przez jednego ze współmałżonków z drugim. Każda informacja przekazana mi przez jedno z was, pisemna, telefoniczna czy elektroniczna, zostanie omówiona wspólnie w czasie sesji. Nie oczekujcie, że będę trzymać te informacje w sekrecie. Tajemnice uniemożliwią nam proces terapeutyczny.

2. Jeśli spotkam się z którymś z was indywidualnie, to na najbliższym wspólnym spotkaniu omówię treść tego indywidualnego spotkania.

3. Wszystkie informacje przekazane przez każde z was będę traktować jako ściśle poufne i nie przekażę żadnej osobie bez wspólnej zgody każdego z was, z wyjątkiem sytuacji przewidzianych przez prawo, gdy istnieje zagrożenie dla życia lub zdrowia któregokolwiek z was lub innych osób (np. molestowanie dzieci, samobójstwo, ciężkie uszkodzenie ciała).

4. Udział w terapii każdego z was jest dobrowolny. Każde z was może zawiesić lub zakończyć terapię na własne życzenie. [przeczytałam/przeczytałam powyższe zasady. Rozumiem je i zgadzam się z nimi]⁴⁰.

Z uwagi na specyfikę pracy psychologa rodzinnego, należy podkreślić znaczenie zaufania, dyskrecji i poszanowania godności osoby. Te właściwości są fundamentem adekwatnego respektowania zasad tajemnicy zawodowej.

*

Zagadnienie tajemnicy zawodowej jest ściśle związane z każdym zawodem określanym jako zawód „zaufania publicznego” lub „zaufania społecznego”. Podjęta przez psychologa relacja z pacjentem lub klientem ma zawsze charakter etyczny i aksjologiczny. Mamy bowiem tutaj do czynienia z osobą, z całym jej bogactwem doświadczenia, radości, a także bólu i cierpienia. Psycholog rodzinny podejmuje takie relacje w odniesieniu do członków całego systemu rodzinnego. Aby mógł to czynić adekwatnie, musi być osobą wiarygodną i budzącą zaufanie. W tym aspekcie ważne jest odniesienie się do istotnego problemu, jakim jest tajemnica zawodowa. Warto podkreślić, iż tajemnica zawodowa psychologa rodzinnego ma specyficzne uwarunkowania. Psycholog jest zobligowany nie tylko do zachowania zasad tajemnicy wobec jednej osoby, lecz także wobec wszystkich członków systemu rodzinnego. Podnosząc kompetencje zawodowe, musi jednocześnie rozwijać swoje kompetencje moralne.

⁴⁰ K. S. K i t c h e n e r, *Foundations of Ethical Practice, Research, and Teaching in Psychology*, New York: Erlbaum 2000, s. 98.

BIBLIOGRAFIA

- B e a u c h a m p T. L., C h i l d r e s s J. F.: Zasady etyki medycznej, Warszawa: Książka i Wiedza 1996.
- B e r n a r d H. S., M a c K e n z i e K. R.: Podstawy terapii grupowej, Gdańsk: GWP 2001.
- B e r t a l a n f f y L. V.: Robots, Men and Minds, New York: Harper 1967.
- F r a n c i s R. D.: Ethics for Psychologists: A Handbook, Leister: The British Psychological Society 1999.
- G a ł k o w s k i T.: Więź dziecka autystycznego z rodziną, [w:] Człowiek niepełnosprawny, red. M. Chodkowska, Lublin: Wyd. UMCS 1994, s. 63-87.
- G i l l o n R.: Etyka lekarska, Warszawa: PZWL 1997.
- G r z e s i c a - W o l c z y ń s k a K.: Model pracy z rodziną doświadczającą przemocy, [w:] Zagrożenia rodziny w aspekcie pastoralno-społecznym, red. I. Celary, G. Polok, Katowice: Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach 2008, s. 291-294.
- K i t c h e n e r K. S.: Foundations of Ethical Practice, Research, and Teaching in Psychology, New York: Erlbaum 2000.
- K o o c h e r G. P., K e i t h - S p i e g e l P.: Ethics in Psychology. Professional Standards and Cases, Oxford: Oxford University Press 1998.
- N i e b r z y d o w s k i L., P ł a s z c z y ń s k i E.: Przyjaźń i otwartość w stosunkach międzyludzkich, Warszawa: PWN 1989.
- O l e j n i k S.: W odpowiedzi na dar i powołanie Boże, Warszawa: ATK 1979.
- P o r e b a P.: Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego, Warszawa: IW PAX 1981.
- P o z n a n i a k W.: Problemy zawodu psychologa klinicznego, [w:] Społeczna psychologia kliniczna, red. H. Sęk, Warszawa: PWN 1993, s. 510-536.
- R a d o c h o ń s k i M.: Rodzina jako system psychospołeczny, „Problemy Rodziny” 1986, nr 5, s. 12-23.
- R o s t o w s k a T.: Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna, Łódź: Wyd. UŁ 2001.
- R o s t o w s k a T.: Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia, Kraków: Impuls 2008.
- S e k H.: Podstawowe rodzaje pomocy psychologicznej, [w:] Społeczna psychologia kliniczna, red. H. Sęk, Warszawa: PWN 1993, s. 345-364.
- S e k H.: Promocja zdrowia i prewencja zaburzeń z perspektywy psychologii, [w:] Psychologia kliniczna, t. 2, red. H. Sęk, Warszawa: PWN 2005, s. 256-268.
- S i d o r B.: Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową, Lublin: TN KUL 2005.
- S k o r u p k a S., A u d e r s k a H., Ł e m p i c k a Z.: Mały słownik języka polskiego, Warszawa: PWN 1989.
- S t a r c z e w s k i M.: Tajemnica, [w:] Leksykon duchowości katolickiej, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków: M 2002, s. 869.
- S t e p u l a k M.: Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej, Lublin: RW KUL 1995.

- S t e p u l a k M.: Tajemnica zawodowa psychologa, Lublin: RW KUL 2001.
- S t e p u l a k M.: Tajemnica zawodowa psychologa w relacjach osobowych, Lublin: TN KUL 2002.
- S t e p u l a k M.: Tajemnica zawodowa psychologa szkolnego, [w:] Dylematy etyczno-zawodowe psychologa, red. M. Stepulak, Lublin: TN KUL 2002, s. 237.
- S t e p u l a k M.: Relacyjność systemu rodzinnego, „Roczniki Teologiczne”, 54(2007), z. 10, s. 93-118.
- S z e w c z y k W.: Dylematy terapii małżonków, [w:] Rodzina w świetle psychologii pastoralnej, red. B. J. Soiński, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2007, s. 247-256.
- Ś l i p k o T.: Zarys etyki szczegółowej, Kraków: WAM 1982.
- T o e p l i t z - W i n i e w s k a M.: Udzielanie pomocy psychologicznej, [w:] Etyka zawodu psychologa, red. J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toeplitz-Winiewska, Warszawa: PWN 2009, s. 235-264.

DOCTOR-PATIENT PRIVILEGE
IN THE WORK OF THE FAMILY PSYCHOLOGIST

S u m m a r y

The article discusses the problem of the doctor-patient privilege in the work of the family psychologist. A considerable number of psychological studies, also ones conducted by the author of the present article, clearly indicate that confidentiality is the most often occurring problem in the psychologist's professional work, as well as the one that is the most difficult to solve. It seems that for a psychologist, especially a family psychologist, not only constant work on raising professional qualifications, but work on formation of one's own moral level is important. In the first part the very concept of secrecy is subjected to an academic reflection; first in the aspect of the definition, and then with respect to the range and specificity of the privilege. The second part of the article is concerned with the doctor-patient privilege of the family psychologist in two aspects. The first one is defining and presenting the fundamental properties of the family system, and the second one is analysis of the specificity of the work of the family psychologist in the context of the doctor-patient privilege.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: psycholog rodzinny, system rodzinny, tajemnica zawodowa, zaufanie społeczne, relacje interpersonalne.

Key words: family psychologist, family system, doctor-patient privilege, social trust, interpersonal relations.